

„Nem súlyed az emberiség!”...

**Album amicorum
Szörényi László LX. születésnapjára**

Főszerkesztő: JANKOVICS József
Felelős szerkesztő: CSÁSZTVAY Tünde
Szerkesztők: CSÖRSZ Rumen István
SZABÓ G. Zoltán

Nyitólap: www.iti.mta.hu/szorenyi60.html

MTA Irodalomtudományi Intézet
Budapest, 2007

SZÉLES KLÁRA

„Fogok venni magamnak egy kanári sárga inget, hogy énekelhessek benne”

Kézirat, kiadatlan versfüzet 1957–1962-ből

*Egy irodalmi lelet 1957–1962-ből –
Szörényi Lászlónak, a magyar és nemzetközi filológiai
búvárok jelesének, aki maga is irodalomtörténeti,
polihistorikai kuriózum*

Pártos időkben pártköltők pártverseket írnak. – Vajon „pártköltők” voltak mindazok, akiknek a tolla alól efféle írások kikerültek? Tudjuk, megesett az is, hogy a pártnak, jel-szavainak, nézeteinek hallgatólagos elvárásként illett szerepelnie a művekben mintegy kvázi-„önkéntes” költői-írói vallomás, betét formájában. Nálunk az úgynevezett 50-es évek bőven szolgáltatják a példákat. Csasztuskák, mozgalmi dalok azóta elfelejtett, vagy névtelen szerzőitől – bizony sokszor a ma már klasszikus költőink soraiig. Ezek eredeténél ott találjuk a jóhiszemű naivitást éppúgy, mint a cinikus számítás különböző változatait.

Tőlünk keletebbre a helyzet – e téren is – eltérően alakult. Például az erdélyi magyar irodalom számára az „50-es évek” jóval tovább tartottak. Lényegében a Ceaușescu-időszak végéig: 1989 decemberéig. Persze, más-más változatokban.

Mindenesetre az „első Forrás-nemzedék” költőinek-íróinak indulásakor nemigen volt mellőzhető hivatalosan a fiatal tehetségek megbízható pártosságának írásos bizonyítása. Ez tapasztalható az olyan – ma már irodalomtörténeti jelentőségű alkotókként számon tartott személyiségeknél, mint amilyenek –: Szilágyi Domokos, Lászlóffy Aladár, Hervay Gizella és társaik.

Lászlóffy Aladár elsőként megjelent verseskötete (*Hangok a tereken*, Bukarest, 1962) közéjük tartozik. Ámde ennek előzménye, háttere kevésbé ismert. Nem közismert tény az, hogy a később oly jeles, akkor még csak induló költőgeneráció pályakezdésekor milyen egyetemes, központi, hírlapi támadás-hadjárat indul ellenük. Súlyos a vád: „a legfiatalab-bak társadalmi felelősségtudatával” van baj. Hiszen „egyesek közöttünk még mindig nem érzékelik eléggé a pártos állásfoglalás jelentőségét... az írói munkának a társadalmi súlyát és szerepét”. A hiányolt követelmény egyértelmű: az „ihlet forrása számunkra: a párt

vezette munkásosztály”. A „dekadens szellem”, „a burzsoá ideológia”, „káros tendenciák”, „eszmei zűrzavar” – vétkeivel bélyegzik meg a fiatalokat, akiknek így szól az intó figyelmeztetés: „Nem lehet elvonulni. A vers nem mondhat le arról, hogy koronatanú legyen a szocializmus és kapitalizmus, a dolgozó nép és az osztályellenség közötti perben.”¹ S ebben a vád-sorozatban szívesen idézett, elrettentő példa Lászlóffy Aladár.

A kritikusi állásfoglalások szerint az ifjú költők – s különösen egy-egy kiemelt lírikus megfogalmazásai „kusza, zavaros bonyolult” formát öltenek. Tele „mesterkélten merész metaforákkal”, „keresetten újszerű, zsúfolt jelzők”-kel. Az „élet céltalanságának gondolata szinte magától értetődően veszi magára a kifejezőmód mondvacsinált zagyaságának köntösét.” Lászlóffy Aladár költészetének „egyetlen tárgya az Én, akinek nincsen köze senkihez.” Szókés ez az „értelmetlenségbe,” „az élet abszurditásától – a költészet abszurditásába.” – olvashatjuk 1958-ban, a marosvásárhelyi folyóirat után, a bukaresti irodalmi hetilapban.² Mindezen belül kiemelten szerepel Lászlóffy Aladár, mint „egyik legtöbbet ígérő tehetség”, aki viszont a fent jelzett „menekülésnek” is „egyik legjellegzetesebb képviselője”. A „pesszimizmus fekete köpenye” takarja, – a „végtelen távlatok ábrándja” tartja rabságában, „heroizálja a halált.” Versei általában „többszöri elolvasás után is követhetetlen”-ek.³ „Hogy érthetnők meg ezt a lírát, amelyet mintha franciából vagy angolból fordítottak volna magyarra, amelynek sem tartalmában, sem formájában semmi köze életünkhöz, s egyetlen célja, hogy érdekes módon rakjon szavakat egymás mellé?” – így összegez a bíráló.⁴

Ilyen és efféle viharos viták, figyelmeztetések, óvások előzték meg, s vették körül az említett első kötetet. Kétségtelen: a tét az volt, hogy az irodalmi életben létezhet-e, pályára kerülhet-e egyáltalán egy olyan fiatal költő, aki nem bizonyítja megfelelő versekkel, megfelelő mértékben – pártosságát. Ezért és így ez a bizonyos, várva-várt bemutatkozás nem a költő vágyait, szándékait – inkább a jelzett megfelelőségét kellett, hogy bizonyítsa. Tényleges ars poetica és elvárások kereszttűzének végeredményeként tudhatjuk be azt, hogy ennek az első kötetnek az anyagát a költő, később, mintegy kikerülte. Amint tehette – válogatásait inkább a következő köteténél kezdte (*Színhelyek*, 1965).

Ha a költő első kötetét a külső elvárás és az eredeti, belső indíttatás viaskodásaként olvasom és értelmezem, úgy vélem, az adott időszak, adott kultúrpolitikai háttér, alapos okot adott erre. A késztetések, s a poétikai megoldások, kísérletek sokszor felemás, fonák, torz változatai kiemelt példái csupán a külső-belső ellentmondásokkal hasonlóan küszködő írók, művek korabeli sorának.

1 Vö. HAJDU Győző, *Igaz Szó*, 1960/9.; FÖLDES László, *Irodalombírálatunk eszmei tisztaságáért* 1–2, Utunk, 1958, 31–32. Hivatkozás egyben az *Igaz Szó* szerkesztőségi beköszöntőjére (*Előszőr a nyilvánosság előtt*, 1958, március); FÖLDES László, i. h., 2. rész, Utunk, 1958. július 17., 2.

2 JÁNOSHÁZY György, *Korszerűbb írói magatartást!*, *Igaz Szó*, 1958/4, 593; SZÁSZ János, *Megjegyzések fiatal költők verseiről*, Előre, 1958. június 2.

3 SZÁSZ, i. m.

4 JÁNOSHÁZY, i. m.

De vajon ezek között a kötöttségek között, mi volt a költő valódi útja?

Ennek rekonstruálásához gondolom érdekesnek, érdemesnek azt a kis, kéziratos gyűjteményt, amely többféle véletlen, s szerencsés ajándékozás során a kezembe került. Közvetlen, hiteles kortársi, „tárgyi” bizonyoságnak vélem a jelzett, feltételezett, poétikai, lírikusi folyamatok követésére. Mintegy az „érem másik oldalát” felmutatva. Azt a „másik oldalt”, amely többnyire kevéssé látható. S főként: ritkán ölt írásos formát. S ritkán marad fenn.

Lászlóffy Aladár esetében egy saját kezével (piros tintával) írott versgyűjteményről van szó. Önmaga írta a „fedőlapra” is:

1962. IX. 22.

L. A.

(Idézőjeles „fedőlapra,” mivel az – mint maga az egész „füzet” – kézzel összehajtott, illetve fölszeletelt A/4-es írógép-papírból áll.)⁵

Címet nem adott a kis vers-együttesnek. Mégis költői egységnek tekinthető? Ha igen, miért?

Előszó vezet be az első oldalon, – Utóirat zárja le a végén. A kettő közt, s a kettővel együtt 35 lírai darab sorakozik.⁶ Bár hiányzik a költő „megszámozása”,⁷ mégis, megszerkesztett egésznek gondolom ezt az adott sorozatot, adott együttesében. Erre vall (feltevésem szerint) az, hogy – mindenkori gyakorlatától eltérően – dátumot jegyez föl az egyes versek alá.

Ezek az időmegjelölések nem kronológiát követnek! Az első oldal, majd az Előszó az 1962-es évszámot viseli. De ezen belül váltakoznak a keletkezési dátumok, szeszélyesen. A legkorábbi feljegyzés 1957-ből való, a legkésőbbiek 1962-ből, éppen a közös budapesti nyár napjaiból. „*Budapest VIII. 24*” a címe például egy négysorosnak.⁸ (Máskor még pon-

5 Története a következő. 1956 óta újra, először 1962-ben járt Aladár Magyarországon, Budapesten. (Fiatal feleségével, tordai, gyermekkori szerelmével, a bűbajos Fodor Anikóval együtt érkeztek.) Az évben jelent meg első kötete, amelyet így személyesen adott át. Kellemes közös hetek, nagy beszélgetések, közös barátok megismerése, egymás akkori munkáinak kölcsönös olvasása, vitatása után – a búcsúzáskor adta át nekem ezt a vers-füzetet, „megőrzésre”. Nagy becsben tartottam, s tartom ma is. – Talán el is feledkezhetett róla, mivel évek múltán meglepődött, amikor elővettem. Vissza akartam adni, de tiltakozott: őrizzem csak továbbra is! Csupán „kölcsönkérte” tőlem, s kiírt magának néhány darabot, ami akkor foglalkoztatta. Ezek közül egyet-egyet publikált is, avagy beépítette más, későbbi versébe. De az itt szereplő darabok többsége, s főként, adott együttese, nem jelent meg nyomtatásban.

6 A költő nem számozta meg, mint ahogyan a lapokat sem.

7 Az áttekintéshez önkényesen és mechanikusan számoztam meg.

8 A kéziratban 11. sz., 7.– négysoros, rímtelen, gondolatritmus). Feltehetően egyidejű ezzel az ugyanazon oldalon, előtte szereplő: *Alföld* (7 sor, szintén rímtelen, de ritmikus sorokba tördelt), s a *Halandó vigaszt talál akármiben* címet viselő három versmondattal is (10. és 9. sz.). A lap alján „62” évszám található. Adott változatban mindegyik kiadatlan.

tos utalás is szerepel egy-egy napra, alkalomra, beszélgetésre, amellyel kapcsolatban áll a verse.⁹) A kiemelt két időszak közti különböző évekből (gyakorlatilag az 1957 és 1962 közötti négy-öt évből) való a kis füzet többi darabja. Egy részük bizonyosan az első verskötet megjelenése előtről származik, de kimaradtak onnan. Lehet, hogy szándékosan; lehet, hogy megfontolásból. Más darabok pedig majdani kötetekben kapnak majd helyet, vagy bontakoznak ki. Olyan sorok is találhatóak, amelyek 8–10 év múlva olvashatóak majd kötetekben, kiteljesedett formában.

Szándékosan nem kaphattak helyet (az első kötetben) azok a darabok, amelyeket még (joggal) nem érzett „késznek” a költő, inkább csak feljegyzésre méltó verskezdeménynek. Jellegzetesen ilyen az itt található *Bronz isten tánca*, amely itt hat sor összesen. „1957. (Terv)” aláírással szerepel. (A költő minden sort aláhúzott, olvasatom szerint azért, mert különösen fontosnak érezte.) Ezt a fontosságot igazolja az, hogy a későbbi, jóval hosszabb – 46 soros – szabad versnek ez a pár sor nem csak egy darabkája. Méltán tekinthető e későbbi vers magjának. A majdan *Színhelyek*ben (1965) megjelenő teljes költemény leghangsúlyosabb része: summázó befejezése lesz ez az itteni 6 sor. (Csak a tördelése lesz más.) Az adott kéziratban, a cím alatt, zárójelben ezt jegyzi meg Aladár: „Egy antik szoborra fények esnek, és úgy tűnik, ha láthattad volna hirtelen kétezer év minden megvilágításában, hogy táncol ez a mozdulatlan mozdulat.” Hasonlóképpen egy felvillanó gondolat (de talán éppen a teremtő inspirációt megtestesítő lírikusi futam) az, amely itt *Az emberi* címen, önálló szabad versként is felfogható.¹⁰ Igazi költői helyét majd az *Information* kompozíciójában nyeri el. (Ez utóbbi a 147-soros prózavers/szabad vers a pesti találkozás – s átadott kézirat – után nyolc évvel, 1970-ben jelenik majd meg, a *Szövetségek* című verskötetben.)

Több olyan lírai darab szerepel ebben a kis kéziratban, amely később teljesen változatlanul (vagy kis változtatással), néha új címmel, vagy itteni címnélkülisége után elnevezést nyerve megjelenik majd a következő kötetekben, egy-egy a válogatott kiadásban is. Így az itt *A „na végre!”* című nyolcsoros (1960 év megjelöléssel) Bach átkereszteléssel, tíz évvel későbbi kötetben (majd az 1980-as válogatásban is) olvasható. A szintén itteni, (cím nélküli) négy soros („Az értelem néha még összerándul...”-kezdetű), *Megjegyzés* címmel kap helyet a *Színhelyek*ben (1965), majd az 1980-as, budapesti válogatott kötetben is. Ugyanezekben a gyűjteményekben jelenik majd meg *Vízésések* címmel a kis füzetben cím nélküli (s 1958–59 évszámmal feltüntetett), csillanó költői kép.¹¹ S hasonlóan találkozunk

9 1962. VIII. 23. Oldalt felirat: „Hivatkozással a IX. 21.-i beszélgetésre – fenntartom!!...” Egy kép: nagyapám ül a széken. Azóta meghalt. Ez a cím. Szabad vers (prózaversnek is tekinthető), kiadatlan. A kéziratban 19. sz., 12.)

10 I. h., 4. sz., 4., 21 sor, amely három bekezdésként olvasható, a gondolatmenet 3 meg-megállásával („Vergődöm...”, „Mint...”, „Mint...” hasonlatok.)

11 Apróság: a tárgyalt kézirathoz képest egyetlen változtatás történik: az eredeti: „A vízésések...”-mondatból elveszi az első betűt, határozott névelőt.

majd újra (változatlan szöveggel), az itt 1960-as évszámmal jelölt, „Homérosz kortársa: fű volt a lelkem...” kezdetű frappáns költői kérdéssel is. Az 1959-es *Dörej* című 8 soros pedig a *Képeskönyv a vonalakról* című kötetben, (1967) látott napvilágot, változatlanul.¹²

A felsorolt írások tehát tekinthetőek fogalmazványnak, máskor leendő versek csíráinak, gyors, első feljegyzés, rögzítés formájában. Ezek közt külön figyelmet vonhat magára egy összekapcsolódó sorozat, a „Tiszta ég, tiszta ég” – kezdetű.¹³ A kiemelt verskezdet háromszor ismétlődik, mindig új verset (versrészt?), versformát nyitva. Kétszer kétsoros, rímes, kötött alakzatban. („Tiszta ég, tiszta ég / egy emberiségnek elég”... „Beleusznak golyók sasok / felállok benne s olvasok”). Ezt a szabályosságot is megtöri már az első változatot lezáró hat sor, képzet-ugrásaival, tipográfiájával egyaránt.¹⁴ De a továbbiakban egyre fokozódóan lehetünk tanúi a felgyorsuló gondolat útját kereső, nyomába szegődő költői beszéd túláradó formabontásainak, formát teremtő ösztönzöttségének. Prózavers, változó dramaturgiával? (Ahogyan maga a kiutat kereső, gyötrő tépelődés csapongó, csapzott kóválygása alakul?)

...A betűk apródhada...
páncélos óriások ellen kell védelmezzen.
– Szép, de nem nézi senki.
– Értelem, de nem gondolja senki
Nincs, ha nem vagyunk. ...

Nem könnyű (nem is illik a lírai folyam-jelleghez) önkényesen egy morzsát kiemelni. Maga a gondolkodói-költői keresés folyamata, a logikai és poétikai utak, eszközök összetapadása, formákat váltása, küzdelem és közelítés együttese az, ami talán a születés élményéhez hasonlítható. Itt az egyszemélyes költői világ bontakozásáról, serdüléséről, tovább-születhetéséről, igaz saját útja kereséséről van szó.

12 A kéziratban 22. sz., 14. lap. A feljegyzett keletkezési dátum: 1959. XI. 21.

13 „1962” dátummal, cím nélkül, több, többféle verselésű lírai darab sorakozik egymás alatt. Köztük egy-egy közbevetett, (elválasztó) csillag, illetve összekötő mondat, szó, mintegy „kommentár”, „rendezői utasítás” található. („Legmesszebb:” „Megtérés:”) – Vö. i. h., 23–24. sz., 13–14. Az egész kéziratból egyedül itt ír a szerző a papírlap mindkét oldalára. Úgy értelmezem: ennek a lírai gondolatsornak ott a helye, egybetartozik.

14 *Az ég*
légitámadások
vérszökökutat
baktériumbombák
és atomkísérletek után is
tiszta ég

A „*Tiszta ég*”-változatok ugyanakkor többféle átmenet megfigyelésének lehetőségét is jelentik (mintegy átmenetként, ezek megtestesítőiként). Egyik ilyen átmenetnek látom például a lírai kifejezésmódok, verselési esélyek közötti választás, válogatás, egyedi kombinálás szempontjából. Kötött és kötetlen formák, hagyományos, rímes, hangsúlyos és időmértékes versbeszéd átvétele, illetve mindezekről messzire rugaszkodás – egyaránt jellemző a költőre. Pályakezdőként és később, illetve napjainkig létező, lebegő kérdés, élő gyakorlat mindkét véglet felbukkanása, de mindig másként. Itt mintha mindezek eredendő rugóival találkozoznánk.

Idekapcsolódik az az eddig nem érintett kérdés is: vajon a felsorolt s később immár közölt, ismert vers-anyagon kívül és túl – van-e ebben a kis műhely-füzetben – (s ha van mennyi, milyen) kiadatlan lírai anyag?

Igen. Van itt – tudtommal, máig – kiadatlan darab. Az összesen 35-nek számolt versből 20–23.¹⁵ (Vagyis a többség.) Vajon itt a műhely kisöport forgácsairól van szó? Kísérletekről? Téves próbálkozásokról?

Nem feltétlen. Van efféle is – de (másik véglet) –, igen érdekesnek tartok ezek közül néhányat. Főként e kiemeltekről fogok beszélni. Az első szembetűnő jelenség az lehet, hogy ezek a kiadatlan lírai darabok többségükben szabad versek – illetve prózaversek.¹⁶ (Mint ahogyan a már külön említett, későbbi nagy, hosszú-versekbe, vers-prózákba mozaikként beépülő részletek, szakaszok.¹⁷) Arra enged következtetni ez, hogy (ebben az

15 Felsorolva: *Az ember túlsó lejtőin* (1962, 5, 5. – Határeset: változatként, mozaikként megtalálható a már említett *Information*-ban. – Vö. *Szövetségek*, 197., ill. az idézett 1980-as válogatás: 124.) Cím nélküli négy sorosok 1962-ből: 6–7. sz., 6; majd: *Halandó vigaszt talál akármiben, Alföld, Budapest VIII. 24.*, – majd cím nélkül 1962/12–13; 14. sz. (1958–59.) *Őszi ének* (1961. IX. 22-i dátummal - megjegyzésként „Éppen ma egy éve” 18. sz., 11.), *Egy kép: nagyapám ül egy széken. Azóta meghalt.* (1962. VIII. 23., 19. sz., 12.), *Novemberi szél* (1960. XI. 20., 20. sz., 13.) *Tavaszi* (1960. márc. 21., 14.), *Várható időjárás: Az értelem csodái I.* (1961/25, 17–18.), „*Ha a halál úgy áll elem*”... (1962/26, 19.), *Himnusz a világ pilléreiről* (1962/27, 20.), „*Hányszor elér, hogy kár mindent szeretni...*” – kezdetű vers. (1962/29, 22.), „*Az utainkon szinte látom...*” kezdetű vers. (30. sz., 23–24.), *A szórakozott kecske balladája*, (1962/31, 25.), *Halál* (1961/32, 26.), *Urbanizálódás* (1961/32, 26.), *A korsós lány* (1962/34, 28.), *Utóirat* (é. n., 35. sz., 29)

16 Kötött szakaszos, rímes formában voltaképpen csak néhány hosszabb vers található: az *Őszi ének* és a *Novemberi szél* című és „*Az utainkon szinte látom / hogy gázolunk át a nagyapákon*” kezdetű. (1961. IX. 22-i dátummal, 18. sz., 11; illetve: 1960. XI. 20., 20. sz., 13, 30. sz., 22–23.) A többi, idetartozó többnyire négy- (vagy öt-) soros, rögtönzésszerű költői invenció, általában cím nélkül. Ezért a számozással jelzem ezeket, föltüntetve a ritkán előforduló címet. (Vö. 6. sz., 7. sz., 21. sz. *Tavaszi*, 29. sz., *Halál*, 32. sz. – Oldalszámozás szerint: 6. – itt két négy soros – 14, 22, 26. Összesen öt vers, versszak – Gondolhatjuk (nem aaptalanul), hogy a szabadvers-vonzalomban szerepet játszhat az is: hivatalosan nem ajánlott, szinte „tiltott” forma ez, akkor. De úgy vélem, adott esetben – elsősorban többről, másról van szó.

17 *Bronz isten tánca, Information* stb.

időben) a költői gondolatmeneteknek, indíttatásoknak, önkifejezési útkeresésnek ezek a változatai, kötetlen, adott korlátok nélküli nyelvi, ritmikai mezői állnak jobban „kézre”, kíváncsognak választott kifejezési eszközül, avagy leendő eszközök kikovácsolásának anyagául, kedvező terepéül. Mindenképpen – az adott füzetben – ezek között, a rímtelen, sokszor prózához közel álló lírai darabok között találok a leginkább figyelmet érdemlőeket. Azokat, amelyek ma – évtizedek múltán visszapillantva, a kiteljesedő életmű szemszögéből szemlélve – is izgalmasak.

Egyrészt ilyen megkülönböztetett érdekűnek gondolom azokat a már kiemelt versvázakat, „vers-mag”-nak „vers-csírának” nevezett lírai mondatokat, részleteket, amelyek sokszor 8-10 év múlva jelennek meg nagyívű, jelentős költemények lényeges mozaikjaként. (Hozzáteszem: nemcsak bizonyos lírai darabok szempontjából látom ezeket a sorokat, gondolati-nyelvi találatokat fontosaknak, hanem, - egyúttal – az életmű egészének kibontakozási folyamatában is.)

Ugyanekkor – szándékosan a kéziratos füzet ismertetésének végére hagytam –: a máig kiadatlan versek (ezeken belül is a prózaversek) között látom a fiatal költő korabeli poétikai arculatát elementárisan kiegészítő, az első nyomtatásban megjelent versköteténél, s az akkoriban publikált írásainál igazabban megvilágító vonásokat. Olyan darabokra gondolok, mint itt a *Halandó vigaszt talál akármiben*, az *Őszi ének*.

„Egy kép: nagyapám ül a széken. Azóta meghalt.” A Tiszta ég... kezdetű sorozat harmadik, szabad vers része, Várható időjárás: Az értelem csodái I., Himnusz a világ piléireiről.¹⁸

Mindezekben belül és túl a gyűjteményes kézirat (hevenyészett) „gyűjtemény”-jellegét (önkényesen gyűjteményként kezelésének jogosultságát) ott látom legfrappánsabban felmutathatónak, ahol és amiért a „füzet” „füzetté” alakult. A bevezető *Előszó*ban és a lezáró *Utószó* keretében. – Gyorsan kiegészítem: mindkettőhöz szorosan hozzátartozónak vélem a kézirat második oldalán található, cím nélküli, „Fogok venni magamnak egy ka- / nári sárga inget, hogy énekelhesek / benne.” – kezdetű szabad verset.¹⁹ Úgy vélem, hogy ez az az (egyik) igen jellemző mű, amelyet itt, teljes egészében lehet, sőt szükséges felidézni.

18 Vö. é. n., 9. sz., 7; 1961. IX. 22., 18. sz., 11; 1962. VIII. 23., 19. sz., 12.; 1962. 24. sz., 15–16; 1961. 25. sz., 17–18; 62. 27. sz., 20. – Nem emeltem a sorozatba *A korsós lányt* és *A szórakozott kecske balladája hajnalban* címűeket, mint inkább játékosnak látott ujjgyakorlatokat. Pedig mindkettőben érdekes és érdemes mozzanatok találhatóak, az egész költői világra jellemző apró vonások. Az előbbinél a költő által kedvelt, szokatlan vízió-analógiák (amfora – korsóvívő – virág), az utóbbinál hasonlóan szokatlan asszociációk, afféle bizarr példával, amely okot ad a kiszólásra: „*Megállj csak elszabadult ötlet!*” (1962/34, 28; 1962/31, 25.)

19 1962. cím nélkül, 2. sz., 2. – Eddig azért sem esett szó erről a versről, mert tipikus határeset, több felől. Egy ilyen „határ” az, hogy cserbenhagy az emlékezetem: megjelent-e ez kötetben, nyomtatásban – vagy sem? Rémlik, hogy azok közé tartozik, amelyeket a költő leírt magának a kézirat-ajándékozás utáni években. Talán közölte is. Talán más sorozat részeként? Akárhogy történt, adott elemzésünknek mindenképpen fontos és hiteles része.

Fogok venni magamnak egy kanári sárga inget, hogy énekelhessek benne.

A tegnap óta elszállott jóhangelatom, az éjjel elfelejtett versem e karom kiheverni egy kiadós múrival

Fogok venni magamnak egy kanári sárga inget, vagy kanári sárga gondolatot, kanári sárga emlékezetet szerzek és röpködni hagyom olyan helyeken, ahol sohase voltam, hogy helyszíni közvetítéseiből új és új impulzusokat kapjon túlterhelt, terhelt, érzékeny életem.

Így voltam.

Ezt üzenem.

1962.

Programnyilatkozatnak, ars poeticának olvasom. Speciálisan az 1962-es évből. Az első, nagyon várt – de nagyon nem ilyennek várt – verseskötet megjelenésének évéből. A „kanári sárga ing”: a versen belül is megfelelője a „kanári sárga gondolat”-nak, s a „kanári sárga emlékezet”-nek. Maga a választott, vállalt szín (a „kanári sárga”) iskolapéldája a kirívónak, a feltűnéskeltnék. Annak, hogy ettől nem fog visszariadni. Sőt: vállalja, kezdeményezi ezt, mint kihívást. Mint önmaga vállalását.

Sőt. Óvatosan teszem hozzá: talán éppen ebben a magatartás-vállalásban, ebben a – nyilvánvalóan jelképes – gesztusban látja külső-belső költői krízise megoldását, kiútját. Az „éjjel elfelejtett vers,” a „kanári sárga emlékezet” visszaperlésének lehetőségét, az emlékezet „röpködni hagy”-ását, olyan helyeken is, „ahol sohase voltam”. S mindezt azért, hogy „új impul- / zusokat kapjon túlterhelt, terhelt, ér- / zékeny életem.”

Ide kívánczik az olvasó illetéktelen hangja: „új”? Talán inkább „csak” a régi, az eredeti, az eltérített impulzus az, amely folytatódni, kiegészülni vágy. A társadalmi, ideológiai elvárások erőszakos terelése nyomán kényszerű vargabetűt leíró, gellert kapott eredeti költői lendület, pálya eredeti erejét, ívét, nyomvonalát – belső biztonságát kell, akarja visszanyerni. A ki-nem-mondott (kimondani nem ajánlatos) szavakat, a mondattá, verssé nem fogalmazhatott, elfojtott, csak torzítva menteni próbált gondolatokat, víziókat. Mindazt, ami eddig kimaradt, elmaradt, csonkult.

Nemcsak bizonyos, meg-nem-született versek elveteléséről van szó (s ugyanakkor kényszerre megszületettek szegényéről, hamisításáról). Még inkább, főként, szóban és hallgatólág letiltott belső lelki tájak, gondolati-érzelmi szférák, regiszterek, hangok

szabad megnyilatkozásának hiányáról, elnémulásra ítéeltségéről. Mindarról, ami nem csak a külső ellenőrzés, cenzúra ellenére való, s az is, ami a külső-belső ellenőrzés, cenzúra nélküli eredeti állapotot, a természetes kibontakozás esélyét adja vissza.

Ezt a gondolatsort sugallja, erősíti, húzza alá a kis füzet egésze, s a hangsúlyozott „vers-keret”-ben elhelyezése. A lezáró Utóirat mindössze két mondat. Talán versnek sem tekinthető? Vita tárgya lehet. Jómagam mindenképpen költői megnyilatkozásként olvasom. S adott helyén igen fontosnak, az elmondottakkal egybehangzónak. „Most hiába mondom ki ezeket: / mindenki él, senkinél se talál- / na visszhangra. Ilyen egyedüllét / a halál is.” – Ez a szomorú, hiábavalónak érzett szólás azé a költőé, aki őrzi a reményt, de úgy érzi, fel kell készülnie a teljes reményvesztésre is, akár a halál egyedüllétére. E reménytelenség ellenében szól akár maga ez a kis füzet. – (Apró próbálkozásként?) Hiszen itt, s így, „egymás között” számíthat (számít?) visszhangra. Ez a remény, ez a bizalom indokolhatja csupán a kis kézirat összeállítását, az ajándékozás gesztusát.

A füzet kapcsán felmerülő, vázlatosan jelzett gondolatmenet legfontosabb elemének, legegységesebb önkifejezésének az első, *Előszó* című szabad verset tartom.²⁰

Sokáig külső tekintetet erőltettem
magamra: lássam, nem bántom
társaim, kik összefoghatnak s meg-
egyeznek abban, hogy lábatlankodom.

Sokáig külső tekintetet erőltettem
magamra: és a közértelem dobhár-
tyáin doboltam ki előbb megnyilat-
kozásaimat, és jó érzés volt, ha vissz-
hangot vertek másban, idegenekben.
Pedig magától értetődő volt, hogy
ezek a szinte-közterek ilyen fogad-
tatásban részesülnek.

És várom, hogy valaki így tekin-
tettel lesz rám is, hogy eljönnek és ki-
néznek szemem ablakán önmaguk-
ra a többiek is. Utóvégre kell, hogy

20 Természetesen a kis füzet első oldalán áll, 1. sz. alatt. Ez az a darab, amelynek esetében bizonytalan vagyok: megjelent-e később nyomtatásban? Hol és milyen formában? Arra emlékezem, hogy az ajándékozás után évekké, ezt biztosan kimásolta magának a költő.

mindenki külső tekintetet erőltessen
magára, hogy lássa: nem sérti tár-
sait, hallja: megértik-e, hogy köz-
tük otthonos legyen.

1962.

Első pillantásra egyszerű, szinte köznyelven szóló vallomás és üzenet ez. Közelebről nézve: áttételes jelentésekkel telített. Akárcsak az a kép (metafora?), amely végighúzódik a versen: kívülről néztem magamat – most szeretném, ha belülről, „szemem ablakán” néznének ki mások is – önmagukra is. Hiszen ez: a „külső tekintet” (a másokhoz, többiekhez igazodó) mindenki számára szükséges. (Akárcsak – hallgatólag – a jelzett fordulat esélye.)

Nincs szó „belső tekintet”-ről, de hangsúlyosan jelen van. Akár az „önmagukra” (önmagunkra) kinézés mozzanatában, magának az első kijelentésnek implicit állításában. Az önmagával, önmagunkkal szembenezés, az önszemlélet, önvizsgálat napló-jellegű lelki nagytakarítása, öntisztázás igénye – az ön-képet elhomályosító közvetítő közeg/ek félre-söpprésének ereje, eltökéltsége –, tiltakozás, védekezés, elszántság a szerepjátszások, öncsalások, ön-megtévesztések ellenében.

Úgy vélem, hogy ez a fajta fordulat, a benső és bensőség felülkerekedése, előtérbe törése: a költő következő pályaszakaszának uralkodó mozzanata. Az az egész versen végighúzódo jellegzetesség, amelyet itt képnék, (metaforá?) -nak neveztem, voltaképpen az egyedi szemlélet megjelenése. S nemcsak a *Színhelyektől* (1965) kezdődő költészeté, majd – talán legszembeütőbbben – a *Papírrepülő* (1973) prózai remekeléséé, hanem az életmű egészén végigpillantva is meghatározó karakterjegynek bizonyul.

A kiemelt alkotói mozzanatban a költő, mint Münchhausen báró, saját hajánál fogva kiemelte magát a mocsárból. – (Annak ellenére, hogy a mocsár: maradt.)